

POVZETEK

Vrednota je odnos med subjektom in objektom; problem pa se zaostri, ko se vprašamo, kakšen odnos. Če je to predvsem čustvenovoljni odnos (za razliko od spoznanja kot racionalnega), smo padli v iracionalizem in vrednotno anarhijo. Zdi se očitno, da vredno ne more biti bolečina, nesreča, škoda ipd., ampak je lahko le korist, sreča, užitek, zadovoljstvo itn. Tak kriterij vrednega pa pomeni, da so vsaka sreča, korist, užitek vredni in obratno. In kaj je komu sreča, užitek, zadovoljstvo? Spet smo očitno v anarhiji. Če so vrednote subjektivne, potem to logično nujno vodi v anarhijo in s tem v ukinitve samih vrednot, če pa pojmujeemo vrednote kot absolutne, potem človek nima več svobode, brez svobode pa ni vrednot in morale.

Kako iz tega precepa? Vrednot ni brez človeka. Vrednota je lahko le tisto, kar zadovoljuje človekove potrebe; a ne katerekoli potrebe, ampak le objektivne. Druga meja vrednot so objektivne realne možnosti. Vredno je le tisto, kar je znotraj tega paralelograma. Točneje, to, kar je znotraj paralelograma objektivnih potreb in realnih možnosti, je dobrina. Vsaka dobrina pa še ne funkcioniра kot vrednota. Vrednota je le spoznana in hotena dobrina, torej to, kar je objektivno in subjektivno vredno. Kot vrednota seveda lahko funkcioniра tudi slabina in nemožno.

ABSTRACT

WHAT IS OF VALUE

Value is a relationship between subject and object: the problem arises when we ask ourselves, what kind of relationship? If it is primarily an emotional-wilfull relationship (different from understanding or rationality), we succumb to irrationality and evaluation anarchy. It seems obvious that pain, misfortune or damage is not of value, but only gain, happiness, enjoyment, pleasure, etc.. However, when using this criterion of value, then all happiness, gain, enjoyment, pleasure are valuable, and vice versa. What do happiness, enjoyment, pleasure mean to an individual? Again we face anarchy. If values are subjective then this leads towards anarchy and the abolition of values themselves. On the other hand, if we consider values to be absolute, then

man is no longer free and without freedom there are no values or morals. What is the way out of this dichotomy? There are no values without man. Only that which can fulfil man's needs is valuable; not all his needs but only objective ones. Other value limits are objective real possibilities. Only that is of value which is found within this parallelogram. More precisely, that which is within this parallelogram of objective needs and actual possibilities are assets. However, all assets are not of value in themselves. Of value is only the realized and wanted asset and therefore only that which is objectively and subjectively valuable. Of course, value may also connote something that is adverse or impossible.

Le kaj ni vredno!

Velika večina ljudi želi dobro, hoče živeti vredno; njihov smisel življenja je v uresničevanju dobrega in v preprečevanju zla. Kako je potem mogoče, da je na svetu toliko zla? Ali lahko peščica naredi toliko zla, razen če ne gre za mafijo zla?

Žrtve. V vladavini mafije padajo žrtve. Tudi za ideale padajo žrtve. Toda razlika je velikanska. V žrtvovanju za ideale gre za samožrtvovanje. Ljudje s trdnim moralnim značajem so pripravljeni žrtvovati življenje, ne pa svojih idealov.

Toda ideali, za katere so ljudje žrtvovali svojo spokojnost ali celo življenje, so bili zelo različni. Še več, često je tekla kri na obeh straneh okopov, ob katerih so stali vojščaki nasprotujočih si idealov (treba se je spomniti le kolonialnih in osvobodilnih vojn, prve in druge svetovne vojne, blokovskih spopadov itn.). Medtem ko za ene svoboda ni imela cene, se drugi sprašujejo, koliko svobode lahko kupijo za možno cekinov. Denar je pač sveta vladar. A kaj ti pomaga še tak kup denarja, če ni zdravja! Pa zdravje se danes menda že lahko kupi, ne pa tudi ljubezni. Torej je najvažnejša ljubezen. Toda tudi za ljubezen je potreben kruh, za kruh pa garanje. Sreča zdaj in tu je zato minljiva in varljiva, prava sreča je le v onostranstvu.

V tej zakladnici vrednega je torej zelo pisana zbirka dobrega in idealov. Tu je kip egoista in altruista, podoba asketa in užitkarja, heroja in samomorilca, tu je bučna glasba osvajalca in tirana ter zanosna pesem borca za svobodo in demokracijo, tu sta pravnik in etik, tu je profit in pravičnost, tu je...

Ob tem se nam seveda mora zastaviti vprašanje: je vse to zares vredno, ali pa je vmes tudi kič in nevredno? V čem je smisel življenja? Če hočemo živeti vredno, moralno, moramo prej vedeti, kaj je vredno.

Poti do teh odgovorov je veliko. Gotovo pa sta vsaj dve različni možnosti. Lahko se problema lotimo praktično ali pa teoretično. Vsaka od obeh variant ima svoje prednosti in slabosti. Morda je zato najbolje, če poizkusimo obe, vsaj ena nas bo že pripeljala do zadovoljive rešitve. Vsaj upajmo. Sicer pa brez upanja ne bi bilo smiselno poizkušati.

Praktični poizkus določitve vrednega

Poizkusimo konkretno. Kaj od navedenega je vredno:

- klobasa,
- svoboda,
- profit,

-boks,
-poštenje,
-kruh,
-vino,
-enakost,
-ubijanje,
-mir?

Je vino vrednota? Točneje, ali je pitje vina vrednota? Mnogim je ja vrednejša kot vse drugo na svetu.

Je tebi boks nekaj vrednega? Če ne, ali je to že dokaz, da je boks nemoralen?

Očitno ni nekaj vredno že samo po sebi, ampak šele, če je nekomu to **pomembno**, če to **cení**. Gora je gora. Ali bo nekaj vrednega ali ne, je odvisno od človeka, od posameznika. Vrednota naj bi torej bilo nekaj, kar šele nastane v odnosu med stvarjo in človekom (subjektom). Gora je gora, tudi če jo jaz nimam za goro. Gora pa je vrednota šele, če jo jaz cenim, če je **zame** nekaj pomembnega, lepega, dobrega, koristnega, skratka vrednega.

Če je tako, potem gotovo **ni** stvari na svetu, ki ne bi bila vrednota, saj se za vsako reč najde kakšen "norec", ki mu bo to vredno. (Ali ni Guinnessova knjiga rekordov dovolj zgovoren imenik "norcev"?). Ali ima potem sploh še smisel razpravljati o vrednotah, če je **lahko vse vredno**, tudi streljanje talcev, zapiranje drugače mislečih, posilstva, kraje, teror itn. itn.?

Iz strahotnih posledic takega razumevanja vrednot se lahko izkopljemo - se zdi -, če vredno zamejimo z družbo, če nam je torej vredno le tisto, kar **družba sprejme** za vredno. So potem vse odločitve družbenih organov (na primer parlamenta) vredne? Kaj smo s tem postavili za **kriterij** vrednega? **Številčnost**. Ali ni potem vredno le tisto, kar cenijo Kitajci? Ali je bilo potem sežiganje čarovnic vredno, saj je bilo izraz večinskega mnenja? Še mnogo huje pa je to, da tako razumevanje dobrega avtomatično **vsako manjšino proglašá za nemoralno**. Kaj je vredno, odloča večina, mnenje manjšine pa je nevredno, nemoralno. Konec koncev sploh ni pomembno, kaj kdo misli in dela, temveč le še to, ali je večina ali manjšina! Ta večina je lahko le 51%. In taka večina lahko odloči, da je vsak splav uboj in s tem zločin, da je plavo črno, da moramo vsi nositi krila (saj je 51% prebivalcev žensk), da je upokoјence treba pobiti (saj so manjšina) itn. itn.

Ob tem se lahko moralno zgrozimo. Ciniki bi rekli, da je pač resnica tudi grozna. Hkrati pa vsakdo tudi dobro ve, da **se večina lahko moti** (nekoč je večina, če ne celo vsi, mislila, da se Sonce vrti okoli Zemlje). Če pa je tako, potem ima lahko prav tudi manjšina ali celo posameznik. Tudi vredno je tedaj lahko tisto, kar **cení** posameznik, ne pa tisto, kar **cení** večina. No, in tako smo spet v vrednotni anarhiji - saj je vredno lahko karkoli (večinsko, manjšinsko, posamezno).

Ampak, ali ni **vrsta človeških lastnosti, vrlin, nesporno dobrih, kot so ljubezen, hrabrost, poštenje, požrtvovalnost itn.**? Zdi se, da se z navedenim lahko strinjamo. Ljubezen ali poštenje ja ne moreta biti nekaj slabega, nevrednega, nasprotno, sta med najboljšimi vrlinami, ki lahko krasi človeka.

Pa vendar. Ali ne poznamo tudi ljubezni do slabega?! Ali niso bili nekateri zelo požrtvovalni tudi pri opravljanju najbolj gnusnih dejanj?! Ali niso tudi nemoralni ljudje zelo hrabri, ali ni hrabrost potrebna že za vsako nemoralno početje?! Fašisti so bili v vojni hrabri. Hrabrost je tudi sežiganje in ubijanje nedolžnih civilistov, žensk,

otrok v taboriščih. Ali je tudi poštenost borca v krempljih okupatorjevega ali diktatorjevega zasliševalca vrlina?! Slepa ljubezen praviloma rodi prenekatero zlo. Ne samo ljubezen do alkohola, ampak tudi do ženske ali moškega, do otrok ima lahko zelo negativne učinke.

Iz tega lahko sklenemo, da **nobeno dejanje ali lastnost ni že samo na sebi slabo ali dobro**. Sicer pa to velja tudi za vse druge stvari, dež, sonce, vino, morfij, puško itn. itn. Dobro je tudi znano, da je ista stvar v eni količini zdravilo, v drugi strup. Proglasiti katerokoli človekovo lastnost le za vrlino, pomeni iz nje narediti **absolut**. Proglasiti, recimo ljubezen le za vrlino, torej za absolutno vredno, bi pomenilo, da je dovolj, če nekaj delam z (večjo ali manjšo) ljubeznijo, pa je zato to že vredno. Za vsako absolutizacijo je značilna abstraktnost, tj. stvar se jemlje **izolirano**, odmišljamo (ali pozabljamo) vsako konkretno zvezo, situacijo, posledice itn.; stvar jemljemo kot da obstaja sama zase, povsem izolirano od vsega ostalega sveta, oziroma dejansko kot da obstaja kot edina stvar na svetu. V realnosti seveda nikoli ni tako; vse se nahaja v takšni ali drugačni situaciji, v številnih razmerjih do množstva drugih stvari. Strinjali se bomo, da nalivanje kisa na solato ali na torto ni isto, da vriskanje na ohceti ni isto kot na pogrebu, da ...

Tudi če bi bili o kakšni stvari enotnega mnenja, nam to ne bi veliko pomagalo. **Splošno soglasje ni dokaz točnosti**. Zgodovina nudi dovolj dokazov za takšno trditev, zlasti zgodovina znanosti (ki bi jo lahko označili tudi za zgodovino zmot). Vsi pa danes vemo, da izganjanje hudiča (v nekem času splošna medicinska in moralna praksa) ni obrodilo sadov, ne moralnih in ne medicinskih (kvečjemu kakšne psihološke).

Tako kot ni neka stvar že sama po sebi vrednota, tudi neka lastnost ni že sama po sebi vrlina. Vse je lahko vredno ali nevredno, odvisno pač od ciljev in posledic.

Vredno in korist

Kaj pa če je vredno tisto, kar je koristno, saj je najbrž očitno, da to, kar je škodljivo, ne more veljati za vredno. Gotovo ni najbolj moralen tisti, ki naredi največ škode.

Ampak tudi to je lahko pogubno. Glavno pravilo bi se sedaj glasilo: Delaj to, kar ti najbolj koristi! Če ti torej koristi ubijanje, potem pridno ubijaj in to z najboljšim namenom, torej v prepričanju, da delaš moralno vredno. Sicer pa dobro vidimo, kam nas je pripeljala ta egoistična logika lastne koristi (do roba samouničenja - vojaškega in ekološkega). Da to ni vredno, je danes očitno.

Ampak saj ne gre za korist posameznika, temveč za **družbeno korist**. Kaj je skupna korist, pa določi vsaka družba sama. Vrednota naj bi torej bilo le tisto, kar je družbeno priznano kot vrednota. Toda, ali ni potem tudi fašizem, stalinizem itn. nekaj vrednega? Eden in drugi sta imela prepričljivo družbeno večino (tudi na volitvah); svojo moralo sta proglašala celo za najvišjo moralo človeštva. Milijoni človeških žrtev, ki jih je zapustil tako prvi, kot drugi režim, nam mora biti v dovolj velik opomin in trden dokaz na drugi strani, da v vrednotnih zadevah ne gre prehitro verjeti raznim pridigarjem, tudi kadar se večina strinja s temi preroki. Če bi bila družbena koristnost kriterij vrednega, potem bi bilo konec koncev zelo vredno pobiti vse upokojence, pa še koga povrhu (tudi vse tiste, ki "zavirajo družbeni napredek").

Naj torej govorimo o koristi posameznika ali koristi posamezne družbe, vedno se giblujemo v okvirih **vrednotne anarhije**. Temu se lahko izognemo - se zdi - le, če vredno

omejimo na tisto, kar imajo za vredno vse **družbe**, torej človeštvo v celoti, npr. svobodo. Toda kaj je svoboda? ZDA, SZ, Kitajska, Južna Afrika, Izrael, Iran itn., vsi se zavzemajo za svobodo kot pomembno vrednoto, toda kaj je komu vsebina svobode, je dokaj različno, ja, celo nasprotno.¹ Vrednota svoboda gotovo ne pomeni isto delavcu in tovarnarju, trgovcu in tržnemu inšpektorju, klošarju ali policaju itn. Torej gre le za videz, da mislimo o isti vrednoti, ko govorimo o svobodi.

Kaj pa recimo **delo**, to je ja vrednota za vsako družbo, ker je pogoj njenega obstoja in razvoja? Je potem tudi delo za tekočim trakom humano, moralno, čeprav človeka ubija in spreminja v robota? Morda pa je vredno le ustvarjalno delo? Dobro, ampak ali niso tudi vsa **orožja** proizvod ustvarjalnosti, ali niso vsi **totalitarni režimi**, vse **diktature** tudi plod človekove domišljije?!

Morda pa bi stvari lažje prišli do dna, če bi skušali ugotoviti, kaj je **nevredno**. **Nasilje**, se zdi, je že ena teh vrst zla. Nobeno nasilje ne more biti vredno, to naj bi bilo menda že jasno po tolikih bridkih izkušnjah z idejnimi, političnimi ali pa vojaškimi nasiljem. Toda, ali boste v imenu nenasilja (kot vrednega) pustili svojemu otroku, da užije strup ali pa premlati sosedovo jezikavo punčko? Že, ampak otroci še nimajo pameti, zato je včasih treba uporabiti silo, da bi preprečili še večje zlo. Že res, toda tudi odrasli so nasilni do odraslih; je vse, kar naredo odrasli, pametno? Ali jim ne bomo preprečili genocida? Če je vsako nasilje **nevredno (zlo)**, potem je tudi uboj v **samoobrambi nemoralno dejanje**. Če je vsako ubijanje nemoralno, potem je tudi **osvobodilna vojna nemoralna**, četudi okupator skuša uničiti ves narod. Posledica take morale bi torej bila zaslužnjevanje in **iztrebitev manjšine in šibkejših**. Katerokoli nasilje je zlo le pod predpostavko, da se nasilja ne bo nihče posluževal. To pa ni realno. Zato ne moremo moralno izenačevati okupatorjevega vojaka in borca osvobodilne vojske; ni vsako ubijanje zločin.

Odgovor na vprašanje, kaj je vredno in nevredno - to je zdaj jasno - nikakor ni tako lahek, kot se je sprva zdelo. Že zmerna stopnja kritičnosti nas vedno znova pripelje v **brezizhodni položaj**, v situacijo, ko moramo kot vredno priznati nekaj, kar je **očitno nevredno**, ali pa obratno.

Teoretični poizkus določitve vrednega

Večina teoretikov, ki se ukvarjajo z vrednotami, zagovarja stališče, da so **vrednote odnos**. Obstajati morata torej objekt in subjekt. Objekt mora za subjekt nekaj veljati; vrednota je prav ta odnos. Vrednote niso niti absolutno objektivne, niti popolnoma subjektivne. So eno in drugo. Brez človeka ni vrednot. Vredno je nekaj, kar je vredno za nekoga. Ali ni potem povsem od tega konkretnega subjekta odvisno, kaj bo vrednota? Ne, kajti obstajati morajo predmeti (objekti, stvari), ki imajo lastnosti, vredne za nekoga. Vrednote torej niso nekaj, kar bi bilo izključno le v zavesti posameznika, pa tudi ne nekaj, kar bi obstajalo samo po sebi.

---

¹ To se vidi tudi v opredelitvi posameznih pojmov v enciklopedijah in slovarjih. V Sovjetski zvezi je, recimo, svoboda definirana kot spoznanje in priznanje nujnosti, v ameriških pa kot osvoboditev od nujnosti pri izbiri in akciji. Inicijativa je v sovjetskih slovarjih opredeljena kot neodvisno iskanje najboljše rešitve za izvršitev ukaza, v ameriških pa kot aktivnost, v kateri se človek opira le nase, kot samozačeta akcija.

To, da vrednote niso preprosto stvari, ampak relacija (odnos) med objektom in subjektom, je gotovo točno, kar pa **ne pomeni tudi že zadostne** opredelitve. Namreč, ali ni tudi spoznanje odnos, nekaj, kar je objektivno-subjektivno?! Ali ni tudi čustvo, delovanje, hotenje, skratka vse, kar je človeškega, vedno relacija subjektobjekt, vedno enotnost objekta in subjekta?! Opredelitev vrednote kot relacije med subjektom in objektom je zato zgolj **formalna**, le določitev njene forme, ne pa tudi vsebine, oziroma njene specifičnosti med relacijami. Zavedajoč se slabosti take opredelitve, mnogi teoretiki, da bi našli specifičnost vrednot, bolj ali manj poudarjajo **emotivno-voljni moment** vrednot, torej njihovo **subjektivnost**. Če je spoznanje racionalni, miselni odnos človeka in predmeta, naj bi bile vrednote predvsem čustveno- voljni odnos človeka in objekta. Toda to hkrati pomeni, da se svet vrednot odrine v sfero **iracionalnega**.

Praktične posledice take opredelitve vrednot so dalekosežne, bolj pošastne. Vsakovrstne strasti so s tem postale moralno vredne, vse posledice slepega brezumja s tem dobijo moralno in sploh vrednotno opravičilo. Tudi če je kaj nevrednega, tega **ni mogoče spoznati in dokazati**. Skratka, o vrednotah se je nesmiselno sploh še pogovarjati. V morali, politiki, gospodarstvu, pravu itn. je vse dovoljeno, vse je vredno in **enakovredno**, saj vse, kar kdo naredi, naredi ali iz racionalnih ali iracionalnih razlogov. Če racionalnega merila vrednega ni, potem ostane le še iracionalna **sila (nasilje)** kot tisto sredstvo, ki lahko loči vredno od nevrednega, bolj moralno od manj moralnega. Sicer pa, je sploh mogoče govoriti o vrednotah, če so nekaj nezavednega?!

Iracionalnost vrednega torej logično konča v popolnem relativizmu, v vrednotni anarhiji in s tem v ukinitvi vrednot in morale.

Zadovoljstvo in vrednote

Vredno gotovo ni nekaj, kar bi človeku povzročalo bolečino, nezadovoljstvo, nesrečnost. Vredno, oziroma dobrina je lahko le tisto, kar prinaša srečo in zadovoljstvo, ne pa nesrečo in bol. Doživljanje lepega, vzvišenega prinaša zadovoljstvo in srečo. Če naredimo moralno vredno dejanje, občutimo zadovoljstvo. Če sem lačen, občutim bolečino, če pa se najem, sem zadovoljen, se dobro počutim. Če bi bila vredna bolečina, potem bi bilo pametno biti lačen, bolan, trpinčen ipd. Bi ob tako zamišljenim vrednim človeštvu dolgo obstajalo?

Zdi se torej, da ni nobenega dvoma: **vredno, pozitivno je lahko le sreča, zadovoljstvo, ter odsotnost bolečine in nesreče**. To se zdi ne le dovolj prepričljivo, ampak tudi skladno z našim izkustvom. Kdo bi sicer dejal, da je tudi bolečina lahko vredna, recimo rojevanje ali operacija. Vendar na to lahko odgovorimo, da je ta bol vredna samo zato, ker je le sredstvo, način za večje prihodnje zadovoljstvo in srečo.

Psihološko dejstvo je, da vsak človek **že po svoji naravi teži k zadovoljstvu in sreči ter k izogibanju bolečine**. S tem naj bi bila potrjena tudi trditev, da je človek po naravi dobro bitje in da za vredno zadostuje lasten občutek; tudi vrednotno izobraževanje in vzgoja nista potrebna, saj sta bolečina in zadovoljstvo dovolj jasna kriterija ločevanja med dobrim in zlim.

Jasnost in enostavnost tega kriterija vrednega pa vendarle odpira vrsto problemov. Najprej se odpira vprašanje, **kaj je sploh sreča, oziroma v čem je zadovoljstvo?** Je sreča v bogastvu? Toda kaj ti pomaga vse bogastvo, če ni ljubezni, če

ni zdravja! Sreča je v ljubezni, ne pa v grabežljivosti. Toda od ljubezni se ne da živeti. Potrebna je hrana, za hrano pa denar. Sreča je v zdravju in miru, bo trdilo mnogo ljudi. Spet drugim je blaženstvo v slavi ali oblasti. Spet drugi uživajo v komandiranju, če gospodujejo drugim ljudem, ja, celo če mučijo in ubijajo. Pa ne poznamo samo sadistov, ampak tudi mazohiste.

Ob tem se odpira vrsta novih vprašanj. Najprej, če je vredno vse, kar komu prinaša zadovoljstvo in užitek, potem je vredno lahko karkoli, oziroma vse; s tem pa se spet najdemo v vrednotni anarhiji.

Toda zapovedovati srečo le v enem, bi bila največja tiranija. Ljudje smo si pač različni, zato je razumljivo sreča lahko le v različnem. Še več, ali je sreča, smisel življenja sploh mogoče predpisovati? Vemo, kaj se je počenjalo v srednjem veku, vemo, kako so razne tiranije v XX. stoletju ne samo predpisovale smisel življenja, v čem je lahko sreča in v čem ne, ampak so z vsemi sredstvi skušale to tudi udejanjiti. Vemo tudi, da ne prvi, ne drugi niso uspeli. Vemo, da so mnogi raje žrtvovali svoje življenje, kot da bi se odpovedali svojim idealom in sreči.

Smisel življenja in sreče torej zares ni mogoče predpisati. Cvetijo naj torej vsi cvetovi! Ampak, ali bi bilo življenje možno, če bi obveljal vrednotni anarhizem? Ali bi bilo možno skupno življenje ljudi, če bi bilo vse vredno, če bi bilo vsako zadovoljstvo enakovredno? Ali ni nujni predpogoj obstoja vsake skupnosti soglasje o nekaterih najpomembnejših vrednotah?!

Sicer pa, ali je bolečina res zlo? Zdravljenje je lahko zelo boleče, vendar ni zlo, temveč nekaj zelo vrednega. Tudi rojevanje je bolečina, pa vendar je vredna. Pa ne samo rojevanje v biološkem smislu, ampak tudi vsako ustvarjanje novega zahteva napore, trpljenje, torej bolečino, pa vendar je gotovo vredno. Če se nekdo priključi osvobodilni vojski, gre zavestno v napore, trpljenje, žrtvovanje, celo žrtvovanje življenja. Žrtvovanje za srečo in svobodo drugih ni užitek. Je zato mar nevredno? Končno pa, za zadovoljstvo je treba tudi kaj narediti. Delo, delovanje pa vedno zahteva nek napor, torej tudi nobenega zadovoljstva ni brez bolečine; večje zadovoljstvo zahteva večji napor. Pa tudi obratno, večje ko je uživanje (npr. alkohola), večja je potem bolečina ("maček").

Če, recimo, otroku nekaj odrečemo ali preprečimo nekaj, kar je zanj škodljivo, ob tem gotovo ne uživamo, vendar je to naše početje gotovo lahko vredno.

Nenazadnje pa je treba zastaviti vprašanje, ali je zadovoljstvo sploh vredno? Je vredno tudi zadovoljstvo, do katerega smo prišli na nepošten način? Je vredno tudi zadovoljstvo, ki ga ima kdo z ubijanjem soljudi? Tat lahko uživa, pa zato kriminal še ni moralen. Človek lahko uživa tudi v stvareh, ki so izrazito škodljive, uničujoče, ubijajoče, kot recimo zasvojenost z alkoholom, mamili ipd. Take posledice pa so tudi pri manj uživaških rečeh, če pretiravamo; mar pretirana športna aktivnost, pretirano delo, pretirano žretje itn. ne učinkujejo enako uničujoče kot alkohol ali mamila?! Pa tudi že pri manj pretiravanja in pri manj nevarnih rečeh je vsaj vprašljivo, če je zadovoljstvo znak vrednega. Dirka za modnim oblačenjem lahko milijonom prinaša zadovoljstvo in užitek. Pa vendar je jasno, da to ni nikakršen dokaz, da gre pri tem za nekaj, kar bi lahko imenovali estetsko ali moralno vredno. Nemalokrat prej obratno.

Je potem vredno kvečjemu v zmernem uživanju? In kaj je potem zmerno?

Vsekakor torej lahko ugotovimo, da je zadovoljstvo lahko vredno ali nevredno. Če je tako, potem je tudi očitno, da je za ločevanje vrednega in nevrednega zadovoljstva pomembno znanje. Še več, brez znanja ni mogoče določiti vrednega.

Neznanje bo tedaj pomenilo tudi nezmožnost presoditi, kaj je vredno in kaj nevredno, ali pa napačno določitev vrednega.

Ko smo že pri teoretičnosti, se odpira v zvezi s hedonizmom še eno zanimivo vprašanje. Kaj je bolečina? Bol je vedno posledica nekega pomanjkanja (lahko tudi pomanjkanja ravnovesja), torej izraz neke potrebe. Nasprotno pa zadovoljitev potreb povzroča srečo, zadovoljstvo. Seveda nobene potrebe človek ne more zadovoljiti trajno; zato je bolečina nujna sestavina njegovega življenja. A če sta smisel in cilj v sreči in zadovoljstvu, potem smo temu cilju toliko bližje, kolikor manj potreb imamo. In končno bi povsem odpravili bolečino, če ne bi imeli **nobenenih potreb**. Je potemtakem moralni ideal nič potreb, torej samouničenje!

Konec koncev pa se je treba vprašati tudi, kakšen smisel bi imelo postavljanje norm in sankcioniranje njihovega nespoštovanja, če je vredno tisto, kar prinaša srečo in zadovoljstvo? Je mar treba predpisovati, da je treba želeči srečno?!

Vredno je dolžnost

Vredno, zlasti moralno, je mnogo več od sreče in užitka; je mnogo bolj vzvišeno od sebičnega zadovoljstva in koristi. Vredno je bistveno povezano z dolžnostjo, ne pa s koristnostjo. Morala ni nikakršna trgovina. V morali nekaj počnem, ne zaradi koristi, sreče, užitka, zadovoljstva, ampak ker je moja **človeška obveza**. Drugemu, recimo, nekaj dajem, ne iz koristoljubja, ampak zaradi človeškega dostojanstva, zato, ker me šele to naredi človeka. **Moje delovanje je moralno, če to počnem, ker je to moralno (vredno), ne pa ker bi za to pričakoval neko nagrado (zadovoljstvo, srečo, korist).**

Če bi nam kdo dejal, da je ubil soseda, ker mu je bilo to v zadovoljstvo, ker mu prinaša korist, dolžnost vsakogar pa je, da deluje za svojo srečo in korist, tega ne bi odobraval, kaj šele imeli za moralno vredno. Morali ne gre za srečo, ampak za to, **kako šele postanemo vredni sreče.**

Ne lažem, ker se bojim negativnih posledic, ki me lahko doletijo. Govorim resnico, ker je resnicoljubnost moja moralna dolžnost. Vsakdo bo lahko ločil ti dve vrsti ravnanj in ve, da je moralno vredno le drugo. Moralno vredno je tisto ravnanje, ki je vzpodbujeno iz **dobrih namenov**, ne pa tisto, ki ga je povzročil strah pred posledicami, pred kaznijo; vredna so torej le **želena**, ne pa prisilna ali nehotena dejanja, pa naj imajo le-ta še tako pozitivne posledice.

Naj se nam zdi to pojmovanje vrednega še tako plemenito in utemeljeno, v približevanju konkretnemu se nam zastavi vprašanje, kaj je dolžnost, **kaj je vsebina dolžnosti?** Ali drugače: je vsako izpolnjevanje dolžnosti moralno vredno? Ali niso fašisti v svojih pošastnih zločinih le izpolnjevali svojih dolžnosti?! Če je važno le dolžnostno ravnanje, ne da bi določili, kaj je cilj dolžnosti, potem pač tudi nevredna dolžnost lahko postane moralna, plemenita. Delovanje zgolj po svoji vesti očitno ni zadostno zagotovilo vrednega.

Kako potem določiti vredno in nevredno dolžnost? Na izbiri imamo dve možnosti: to določi bog (božje zapovedi), ali pa odloči naš razum. Če božje zapovedi določajo, katera dolžnost (oz. kaj) je vredna in katera (kaj) nevredna, se zastavlja vprašanje, ali je potem izvajalec teh dolžnosti sploh še človek, še vrednotno bitje, ali pa le nedorasli in nikoli odrasli otročič? Namreč, kako naj počnem nekaj z dobrim

namenom, če pa je moja dolžnost le izpolnjevanje dolžnosti? Dober namen je lahko le pri zavestnem delovanju. Če pa človek lahko spozna, zakaj je nekaj dobro in zato zavestno to naredi, potem ni nobenega pametnega razloga, da mu določa bog, kar lahko odkrije sam. Seveda pa se nam tedaj zastavi vprašanje: kaj je vredno? Je bilo tedaj vse dosedanje premišljevanje le navidezna pot iz labirinta?

Kant - eden največjih etikov - ponuja tole rešitev: **Ravnaj tako, da tvoje delovanje lahko postane obča norma.** Torej, kakor želiš, da bi drugi ravnali do tebe, tak bodi do drugih. Dolžnost drugih do tebe naj bo tvoja dolžnost do drugih. Tako načelo se zdi nadvse pravično, torej vredno in ne samo utemeljeno.

Pa vendar. Če sem najmočnejši (vojaško, fizično ipd.), sem seveda za to, da vsi uporabljamo silo, moč. Če sem najbogatejši, sem seveda za to, da ekonomska tekma in moč postaneta obče pravilo. Če sem najspretnější (npr. v streljanju, spletkarjenju), bom pač za to, da tako ravnanje postane splošna norma. Tatič je tudi takoj za to, da kraja postane univerzalno pravilo, tako kot je dolžnik takoj za univerzalno pravilo, ki bo dolžniku samemu prepuščalo, ali naj dolg vrne ali ne. Navedeno pravilo ima torej to slabost, da odmišlja (pozablja) konkretnost, vso različnost ljudi in specifičnost situacij posameznikov. Konec koncev nam ni tako tuja predstava, da je treba vse, ki mislijo drugače od nas, uničiti. Ali, če hočete, **tudi nevredno je lahko univerzalno načelo.** Logično ni nobene zapreke, da tudi nekaj nevrednega postane obče pravilo. (Nemoralneži tako in tako pogosto trdijo, da tako kot oni ravnajo vsi, samo bolj spretno od njih.)

Je torej sploh kaj, kar bi vsi sprejeli kot obče pravilo (dolžniki in upniki, majhni in veliki, siiti in lačni, bogati in revni, šibki in močni, pacifisti in militaristi ...)?

In dober namen? Mar gornji primeri ne nosijo v sebi slabost, namreč, da gre le za zle namene. Vredno pa je tisto univerzalno pravilo, ki vsebuje tudi dober namen. Tudi na to lahko odvrnemo: **Tudi pot v pekel je lahko tlakovana z dobrimi nameni!**

Vredno je lahko le absolutno

Katerokoli pot uberemo, da bi prišli do odgovora na vprašanje, kaj je vredno, se na koncu te poti znajdemo v **relativizmu in subjektivizmu.** To pa se konča v močvirju vrednotnega **anarhizma**, kar pomeni **konec morale**, kajti, če je vredno odvisno od posameznika, od njegovega mnenja, prepričanja, okusa, ali spoznanja, potem je **vredno lahko vse.** V tem primeru pa je morala nemogoča, nesmiselna; morala, vrednotenje, kritika, obsojanje, nagrajevanje itn. so možni in smiselni le, če obstaja vredno in nevredno.

Morala je tedaj možna le, če je vredno neodvisno od stališč in kapric posameznika, torej če obstajajo **absolutne vrednote.** Absolutne vrednote so seveda neodvisne od naših spoznanj, kajti **naše spoznanje je vedno relativno.** Če bi bilo tudi vredno odvisno od naših spoznanj, bi se vredno spreminjalo hkrati z našimi spoznanji. Tedaj bi se zgodilo, da sem bil za eno in isto dejanje včeraj moralen, danes pa nemoralen. Je potem za moralnost sploh še pomembno, kako ravnam?! Pa ne samo to, vsakdo je tudi ali malomeščan, ali boem, ali siromak, ali ..., to pa že določa njegove interese, njegova videnja, njegova spoznanja - skratka resnica je individualna. **Vrednote so torej absolutne ali pa jih ni.**

Če so vrednote absolutne, potem je tudi hierarhija vrednot absolutna (večna in nespremenljiva). To pa pomeni, da je smisel življenja vsakega posameznika že vnaprej določen, saj je pač smiselno le tisto, kar vodi k najvrednejšemu. A to še ni najhujše. Še usodnejše je vprašanje, kaj tedaj še ostane od človeka. Če nimam svobode, celo ne svobode izbire smisla življenja, potem ni več človeka. Človeka brez svobode ni; le svobodno bitje je človek. Brez svobode seveda tudi ni vrednega, saj prisilna dejanja očitno ne morejo biti niti vredna niti nevredna, ne dobra ne zla.

Absolutnost vrednot tudi pomeni, da so človekovemu spoznanju nedostopna. Absolutne vrednote lahko spozna le absolutno bitje, človek pa to ni, ker je nepopolno, minljivo bitje. Ravnanje po teh normah je zato nemogoče, saj jih je treba najprej spoznati, da bi se potem po njih ravnali. Če pa neko ravnanje ni zavestno, če ne vemo, kaj hočemo, zakaj nekaj delamo, kaj je smisel tega početja, potem tudi ne more biti vrednotno ravnanje, kaj šele vredno. **Moralno je lahko le hoteno, zavestno delovanje.** V nasprotnem bi bile lahko moralne, recimo, tudi živali, rastline in kamni.

V precepu

V iskanju vrednega smo se torej znašli v precepu med subjektivizmom in absolutnostjo. Vrednotni subjektivizem (vredno je stvar posameznika, oziroma posamezne skupine) vodi v anarhijo, iskanje univerzalne vrednote, vrednega za vse ljudi, še zlasti absolutnih vrednot, pa nas pripelje do zanikanja svobode, torej nečesa, kar človeka šele naredi človeka. Znašli smo se torej v precepu med subjektivizmom in svobodo. Če se hočemo izogniti subjektivizmu, pokopljemo svobodo, če hočemo svobodo, se znajdemo v subjektivizmu in anarhiji. Rezultat je v končni fazi v obeh primerih enak:

subjektivnost vrednot

anarhija

ni vrednega

absolutnost vrednot

nesvoboda

ni vrednega

Ampak, če so stvari tako očitne, kako to, da problem še ni dokončno pokopan? Gre morda le za spretno prevaro zagovornikov normativizma in morale, ki bi radi vse normirali, uredili v birokratski sistem? Ali pa gre morda le za neko vsesplošno religijo, pa je zato ne moremo zgrabiti s teoretičnimi in logičnimi sredstvi?

Normativizem katerekoli vrste je ja nekaj nevrednega, saj človeku predpisuje, kaj in kako mora delati, kaj mu je lahko všeč in kaj ne, kaj je dobro in pravično ter kaj ni. Človek je tedaj le objekt teh norm. Bistvo človeka pa je ravno v tem, da je subjekt. Norma tedaj človeka ubija! Je to lahko vredno?

Morda pa smo že od samega začetka napačno zastavili vprašanje in zato nismo mogli najti zadovoljivega odgovora. Če sprašujemo o vrednem, bi se nemara morali vprašati natančneje: **vrednem za koga?** Za človeka vendar. To se zdi samoumevno, a morda je bila prav v tej samoumevnosti zanka. Človeku je logično lahko najvišji smoter in vrednota le on sam. V nasprotnem bi sam sebe naredil za kreaturo. Če bi namreč človeku bil najvišji smoter (vrednota) nekaj drugega kot on sam, potem bi bil smisel njegovega življenja, da postane nekaj drugega, da postane ne-človek.

Vredno, smiselno, moralno je torej, da je človek cilj, ne pa sredstvo.

Potrebe in dobrine

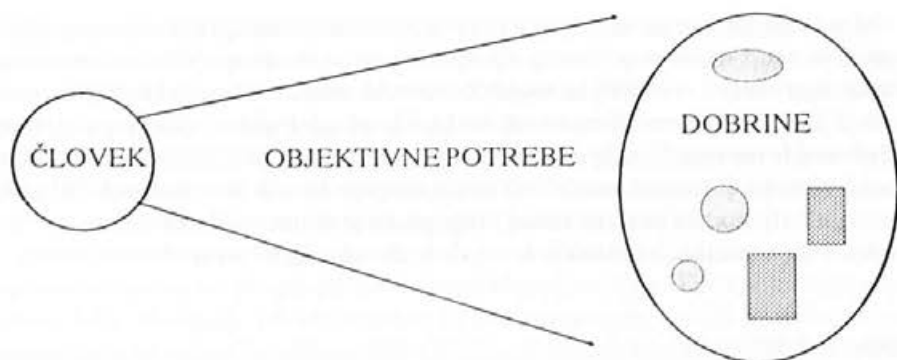
Človek je bitje potreb. Humanizem je prav tem, da se zadovoljijo človekove potrebe. Vredno je zadovoljitev človekovih potreb. Kaj je vredno, torej določajo človekove potrebe.

Potrebe človeka so številne in raznovrstne. Človek ima potrebo po hrani, po spanju, po spolnosti, po ljubezni, po ustvarjanju ..., pa tudi potrebo po kajenju, po mamilih, nekateri imajo potrebo, da v bloku sredi noči naredijo disco, drugi imajo potrebo po gospodovalnosti, da celo po zatiranju in ubijanju. Je moralno vredna zadovoljitev katerekoli teh potreb?

Potrebe današnjega človeka nikakor niso le pristne, naravne potrebe, potrebe, ki bi izvirale iz človekove narave, oziroma bistva. Potreba po kajenju, recimo, ni pristna človekova potreba (saj človek očitno lahko živi brez kajenja), ampak je umišljena potreba. Ali pa moda. Je naravna človekova potreba potreba po oblačenju, stanovanju itn., ali pa potreba po modnem oblačenju, po modnem pohištvu, po zadnjem modelu avtomobila? Že, že, bo kdo dejal, človeška potreba ni samo potreba po oblačenju, ampak tudi potreba po lepem oblačenju. To seveda drži, ampak kakšna je zveza med modo in lepim? Lepota ni isto kot moda. **Moda je umetno ustvarjena potreba.**

Kaj pa vino? Če popijemo kozarec vina po jedi, je to hrana; zadovoljuje neko človekovo biološko potrebo. Kdo bi seveda odvrnil, da nima nikakršne potrebe po pitju vina in da lahko živi brez njega. Seveda, toda brez hrane ne morem živeti, lahko se odrečem eni vrsti hrane, ne pa vsakršni hrani. Če je tudi vino hrana, je očitno za človeka dobrina. Vina se seveda lahko napijemo do pijanosti; v tem primeru vino vpliva uničujoče na človekove telesne in duševne sposobnosti (pri alkoholiku pa ima še številne socialne in druge negativne posledice). V tem primeru torej vino povzroča negativne, slabe posledice za človeka, saj ga uničuje, razgrajuje, ubija. V prvem primeru je vino hrana in človeka gradi, v drugem primeru je strup, ki človeka uničuje. To so **objektivna dejstva**, neodvisna od tega, kaj kdo (recimo alkoholik ali popoln abstinent) misli o vinu, ali ga ima za vredno ali za protivredno.

Ali ni podobno z vsemi drugimi stvarmi, oziroma posameznikovimi ocenjevanji le-teh? Če je večina prepričana, da se Sonce vrti okoli Zemlje, to še ni nikakršen dokaz, da se to resnično dogaja. Prav tako ni nikakršen dokaz, da je nekaj dobro, če je nekdo (ali večina) prepričan, da je to ali ono vrednota. Naše potrebe so lahko zgolj **subjektivne, umišljene, umetno ustvarjene**. Stvari, ki zadovoljujejo take potrebe, so zgolj **navidezne dobrine**. Resnične dobrine pa so le tiste reči, ki zadovoljujejo **objektivne človekove potrebe**, torej stvari, ki človeka grade. Vse, kar človeka uničuje, pa je

slabina¹. Dobrina je lahko predmet, ki ga nihče nima za vrednega, in obratno, kar imajo cele družbe za vredno, lahko sploh ni dobrina. Dobrina in slabina sta torej nekaj **objektivnega** (razmerje med človekovimi potrebami in objektom), nekaj, kar je neodvisno od mnenj in spoznanj ljudi. Dobrina je vse, kar dejansko zadovoljuje objektivne potrebe človeka ne glede na to, ali se človek tega zaveda ali ne.

Dobrine in vrednote

Le kaj vidijo ti norci, ti alpinisti vrednega, lepega, privlačnega v svojem norem početju, v trmoglavem siljenju v nevarnost in smrt? Le kaj je tem norim navijačem, da vsako nedeljo drviijo na stadione in tam tulijo kot zverine ob gledanju 22 mladeničev, ki se podijo za nekim okroglim usnjem? To je zares težko razumeti. Morda še nekako razumemo, da so ta in številna druga početja za nekoga koristna, ampak da so jim tudi vrednote, tega pa ne.

Seveda se vseh teh norcev ne da razumeti, prav v tem je srž vrednot. Je mogoče komu racionalno razložiti, kaj je ljubezen? Še tako teoretično bogata in pedagoško dobra razlaga ne bo veliko pripomogla k razumevanju ljubezni. Kdor hoče vedeti, kaj je ljubezen, jo mora **doživeti**. Enako velja za vrednote. Za dobrino zadostuje razum, za vrednoto pa je potrebno **doživetje**, ker so vrednote vedno tudi **čustveno-voljni odnos**, in ne le razumski. V praksi je lahko tako, da najprej nekaj doživimo kot vrednoto in šele nato tudi racionalno spoznamo; lahko pa ostane le pri doživetju nečesa kot vrednote - kar pa je lahko zelo nevarno.

Dobrina, ki jo človek ne pozna, seveda ne more biti vrednota, saj je vrednota le to, kar je zavestno. Toda tudi če dobrino spoznamo, še ne pomeni, da nam bo tudi vrednota. Kot vrednota funkcionira šele, če je človeku nekaj vrednega, pomembnega,

¹ Termin slabina je polarni pojem dobrine in torej označuje negativno, tako kot dobrina označuje pozitivno. Gre za splošno oznako tistega, kar ima na specifičnih področjih posebne izraze (npr. dobro-zlo, koristno-škodljivo, lepo-grdo, zdravo-nezdravo, zakonito-nezakonito, demokracija-diktatura, profit-izguba, graditev-rušenje, rojevanje-smrt, humano-nehumano itn.).

nekaj, kar hoče. Vrednota je le spoznana in hotena dobrina, torej nekaj objektivno in subjektivno vrednega.

Če je dobrina tisto, kar je za človeka objektivno pozitivno, pa je vrednota tista dobrina, ki je kot vrednota sprejeta tudi subjektivno. Vrednota torej vedno vključuje tudi **čustveno-voljne elemente**. Vrednota je nekaj, do česar imam pozitivni čustveni odnos in kar hočem, želim. Gora je pač gora, lahko je tudi dobrina, toda vrednota je šele za planinca. On hoče na goro, jo obožuje, hrepeni po njej, jo ljubi. Njegov odnos do gore je tudi čustven, strasten. Ta **privlačna moč** vrednot je tista, ki nas žene v akcijo, kljub naporom, bolečinam in žrtvam. Vredno samo je tisto, kar nas privlači, ne pa neka zunanja prisila (kot nas, recimo, eksistenčna nuja tera v službo).

Kjer je strast, tam je tudi zmota. Zato nas tudi slabina lahko strastno privlači, še več, začne **funkcionirati kot vrednota** (recimo pri alkoholiku). Starši še posebej dobro vedo, kako otroci marsikdaj strastno žele nekaj, kar jih pelje v sigurno pogubo. Žal so tudi premnogi starši samo otroci.

Prav zaradi te **trojnosti** vrednot (spoznanje, čustvenost, hotenje) dobrine ni mogoče narediti za vrednoto zgolj z izobraževanjem. Zato lahko pogosto slišimo, saj vem, da je (ta slika, hrana, glasba itn.) dobra, vendar meni ni všeč, jaz je ne maram.

Spoznanje je pomembna energija, ki človeka žene v dejanje. Ta ustvarjalna energija pa se podeseteri, če si ji pridruži tudi čustveno-voljna moč. Strast lahko premika gore.

Strast pa je pogosto tudi slepa.

Tudi sij vrednote človeka lahko zaslepi. In dobri nameni tej zaslepljenosti ne pomagajo, prej škodijo. Tedaj cilj posveti sredstvo.

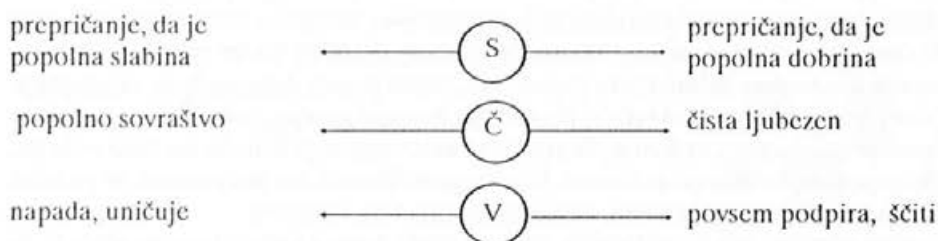
Zaradi te večslojnosti vrednot se pač lahko (in pogosto tudi se) zgodi, da dobrina ne funkcioniра kot vrednota in da slabina lahko (in pogosto res) funkcioniра kot vrednota. Vrednota lahko postane le dobrina, v praksi pa je tako, da kot vrednota lahko funkcioniра karkoli, da torej vrednotna funkcija živi neodvisno od dobrine. To dejstvo zavaja mnoge, tudi teoretike, da kot vrednoto definirajo že vse, kar funkcioniра kot vrednota.

Ampak kako lahko funkcioniра nekaj kot vrednota neodvisno ali celo v nasprotju z dobrino (torej z dejstvi)? Dejstva lahko sploh niso sporna. Važen je **pomen** dejstev. Mladenka, strastno zaljubljena v svojega fanta, ne zanika dejstev, da se njen fant često napije s prijatelji, da mu večkrat sedijo v naročju različna dekleta, da je v sobi te ali one sošolke itn.; ona samo zanika, da bi bil njen fant pijanec in kurbir, oziroma ničvrednež. Kako? Po njenem fanta prijatelji namerno skušajo opijaniti, ker mu zavidajo punco, ker se tako hočejo maščevati njej, ker jih je zavrnila; res je, da ga druge punce obletavajo (kar je samo dokaz, kako prima fant je), se mu vsiljujejo, ga zapeljujejo, hočejo ji ga speljati, so nevoščljive, z raznimi izgovori ga izvablajo v svoje sobe, on pa kot dobričina ne zna reči ne in jim gre postorit kaj, česar ženske ne znajo, popraviti kakšno luč, razložiti formulo itn.

Vrednotna stališča imajo torej tri komponente:

- spoznavno (s),
- čustveno (č),
- voljno (v).

Vsaka teh komponent ima več vrednotnih stopenj, od skrajno pozitivnih do skrajno negativnih:

Vsaka teh komponent je lahko bolj ali manj absolutizirana. Odnosi med njimi so zelo zapleteni. Racionalni argumenti, recimo, kritika skupine, bodo zato učinkovali zelo različno na posamezne njene člane; tisti, ki so močno čustveno navezani na skupino, bodo reagirali tako, da skupino še bolj cenijo, oni, ki so bili manj čustveno vezani, pa bodo do neke mere sprejemali kritiko.

Realnost in vrednote

Objektivne potrebe človeka so okvir vrednot. Objektivna potreba je gotovo tudi to, da bi vsi ljudje imeli obleko, hrano, streho nad glavo. Vredno bi bilo, da bi jutri bili vsi ljudje zdravi in siti.

Pa je možno, da bi bili jutri vsi ljudje zdravi? Očitno ne. Je potem to lahko vrednota? Je lahko vrednota nekaj, kar je **nerealno, neuresničljivo**? Plemenitosti zamisli o zdravju vseh ne gre oporekati, toda to je vendarle utopija. **Vrednota je lahko le tisto, kar je realno možno.** Tisto, kar ne more zadovoljiti objektivnih človekovih potreb, ne more biti vrednota. Vrednota je lahko le tisto, kar je znotraj paralelograma objektivnih človekovih potreb in realnih možnosti na drugi strani.

Meje med realnimi možnostmi in utopijo ni vedno lahko potegniti, pa tudi fiksna ni. V obeh primerih pa gre za problem znanja. Utopija tudi ni vedno negativna; iskanje

možnosti za zadovoljitev neke človekove potrebe, četudi je v danem trenutku utopično, je lahko pozitivno, ker spodbuja k preučevanju, ki potem lahko odkrije novo realno možnost.

Realne možnosti so določene z vsakokratno dejanskostjo. Dejanskost se nenehno spreminja (kot samotok, ali zaradi človekovega delovanja) in s tem realne možnosti. V družbenih procesih je to še zlasti očitno; zamisli majhnih sekt, skupin ali gibanj pogosto delujejo utopično, vendar s kakšno veliko politično spremembo (npr. vojno, revolucijo, ali s smrtjo diktatorja) postanejo realne (in se potem tudi uresničijo).

Dejanskost ne določa le realnih možnosti, ampak tudi same potrebe človeka in s tem polje dobrega in vrednot. V določenih geografskih razmerah obstaja, recimo, potreba po oblačilu (celo kožuhu), v drugih pa ne. Zato je v prvem primeru oblačilo dobrina in vrednota, v drugem pa ni (oziroma je nekaj nevtralnega).

Nemorala je gibalno zgodovine

Realne možnosti so vedno precej širše od **spoznanih** realnih možnosti. Ker se naše vedenje širi, se tudi meje spoznanih realnih možnosti širijo. S tem se širi tudi polje dobrin in vrednot. Spreminja se tudi spoznanje o človeku in njegovih objektivnih potrebah. To pa širi ali oži polje dobrin in vrednot.

S spreminjanjem spoznanj se torej **spreminjajo tudi vrednote**, bodisi da se odkrivajo ali nastajajo nove, bodisi da se stare prepoznajo kot nevrednote. Z odkritji makrobiotike (tu predpostavljamo, da so točna) se je precej spremenila sestava zdrave prehrane (malo soli, sladkorja, mleka, mesa, pa veliko žitaric ipd.), s tem pa tudi dobrine, medtem ko te dobrine le počasi postajajo tudi vrednote. Z odkritjem aidsa se je vredno in nevredno v spolnih odnosih precej spremenilo. Vsako odkritje novega zdravila pomembno spreminja meje realno možnega in s tem polje vrednega. Veliki nemški filozof Hegel pravi, da je gonilna sila zgodovine nemorala. In res, odkrivanje novega je praviloma delo posameznika; to novo, še zlasti če gre za odkritje novih možnosti in s tem novih dobrin (in nato vrednot), je bilo največkrat za obstoječo družbo in moralo nemorala. Novo se je pojavilo kot manjšinsko in se je moralo uveljaviti šele v boju z večinskim, vladajočo moralo. V tem smislu se seveda **ново najprej pojavlja kot nemorala**. Seveda, rečeno s Cankarjem, Jermani propadejo, ne pa hlapci, toda živela bo Jermanova morala, ne pa morala hlapcev.

Ali je potem v imenu napredka treba staviti na novo, na nemoralo? Nekateri res stavijo vse na novo (na področju umetnosti ali politike se sploh pogosto poizkuša novo prikazati kot boljše od starega ali celo kot edino vredno, vse staro pa kot nevredno). Novo nikakor ni že s tem, ker je novo, vredno (ali boljše od starega). Z novim se ne odkriva le nove dobrine, ampak tudi nove slabine (recimo orožja).

Proglasiti številčnost ali novost za merilo vrednega je zelo nevarno. Proglasiti večinsko (staro) mnenje za objektivno vredno pomeni zaviranje zgodovinskega razvoja, če pa se stavi le na manjšino (novo), potem se soočimo z nevarnostjo anarhije in samouničenja.

Če je nekaj znanstveno ali strokovno ugotovljeno, da je dobrina, še ne pomeni, da bodo ljudje to sprejeli kot vrednoto. Nekaj, kar je objektivno vredno, postane vrednota šele takrat, ko je kot tako sprejeto **tudi subjektivno, ko postane prepričanje posameznika**. Vrednota je torej tisto, kar je človeku pomembno, in se zato zavzema

za tisto, tudi kadar ga k temu ne žene eksistenčna nuja ali korist. Še več, nespoštovanje tistega, kar ima za vrednoto, se mu zdi izdaja samega sebe.

Kaj je dobrina in kaj slabina, je torej mogoče **izkustveno in znanstveno** (če hočete tudi z eksperimentom) ugotoviti. To ne pomeni, da je vedno mogoče enostavno in zanesljivo določiti, pa naj gre za družboslovna ali naravoslovna spoznanja. Kaj človeka gradi, vedno ugotavlja človek, zato seveda **nobena resnica ni popolnoma objektivna, ampak vedno subjektivna, tj. človeška**. To subjektivnost ne gre enačiti s subjektivizmom (samovoljo, mnenjem). Subjektivnost naših spoznanj se seveda veča, če gre za spoznanja, ki so tesno povezana z interesi in s tem s čustvi posameznika ali skupine. S prepričanju ljudi je zaradi tega možno zelo manipulirati, z njihovimi pojmovanji vrednega še posebej. Ker sta znanje in informiranost posameznikov zelo različna, je to toliko lažje (npr. enkrat dokazovati, da je atomska energija najbolj varna, drugič, da je najbolj nevarna). Ko se ljudi zmanipulira, recimo, da je lasten narod ogrožen, privede to v nacionalizem, ta pa dalje do najhujšega zla (npr. fašizem); in vse to se iskreno predstavlja kot najbolj vredno početje.

Problem je v tem, da boem doživlja svet boemsko, katolik katoliško, fašist fašistično, ženska žensko, oče očetovsko itn. Človek ni le racionalno bitje, njegova psiha je mnogo bogatejša. Človekova duševnost ni stroj, kjer bi posamezne funkcije poljubno vklapljali ali izklapljali. Zato svet doživlja celovito, racionalno-čustveno-voljno. Naša spoznanja so zato vedno tudi **zainteresirana** spoznanja. To še posebej velja za vrednote. Ta zainteresiranost pa lahko naša spoznanja zelo subjektivizira in popači.

Le kdo še ni doživel, da ga je zob nehal boleti, ko je prišel v čakalnico zobozdravnika. Psihologi so naredili že mnogo preizkusov, ki dokazujejo vpliv čustev, potreb, interesov, stališč ipd. na naša spoznanja. Tako so, recimo zbrali več skupin z različnimi interesi; na platno so jim projicirali različne besede za 0,01 sekunde. Rezultati eksperimenta so pokazali, da je vsem uspelo prebrati več besed, če so se le-te nanašale na njivo interesno področje. Enako so antisemitsko razpoloženi ljudje česče kot drugi na fotografijah prepoznali žide. Nek drug eksperiment je pokazal, da revni otroci precenjujejo velikost kovancev. (Če bi preverjali tudi vrednote, bi se najbrž pokazalo, da ti kovanci bogatim otrokom sploh niso vrednote, lačnim pa so velika vrednota.)

Za razumevanje **vrednotnih stališč** (to je tega, kar funkcioniira kot vrednota) je interesanten še en eksperiment, ki kaže vpliv sočloveka na njegova stališča. Na eni kartici je bila črta. Na drugi kartici je bila ena, enako dolga črta, poleg nje pa še ena daljša in ena krajša. Eden je bil žrtev, ostali uganjevalci pa so namerno na drugi kartici kot pravo identificirali napačno črto. Eksperiment je pokazal, da je kar 37% žrtev podleglo mnenju večine. Dokler je testiraneec imel samo enega, ki je trdil nasprotno, je vztrajal pri svojem, če sta mu nasprotovala dva, jih je podleglo 13,6%, če pa so nasprotovali trije, pa je že kar 37% testirancev podleglo mnenju večine.

Če je tako pri spoznavanju tako enostavnih reči, potem gotovo lahko sklepamo, da je pri vrednotnih stališčih vpliv okolice še mnogo večji. Že pri kompleksnejših dejstvih se tovrstni konformizem poveča tudi na več kot 50%, v različnih kombinacijah pa so merjenja pokazala, da tudi do 80% testirancev podleže lažnivcem.²

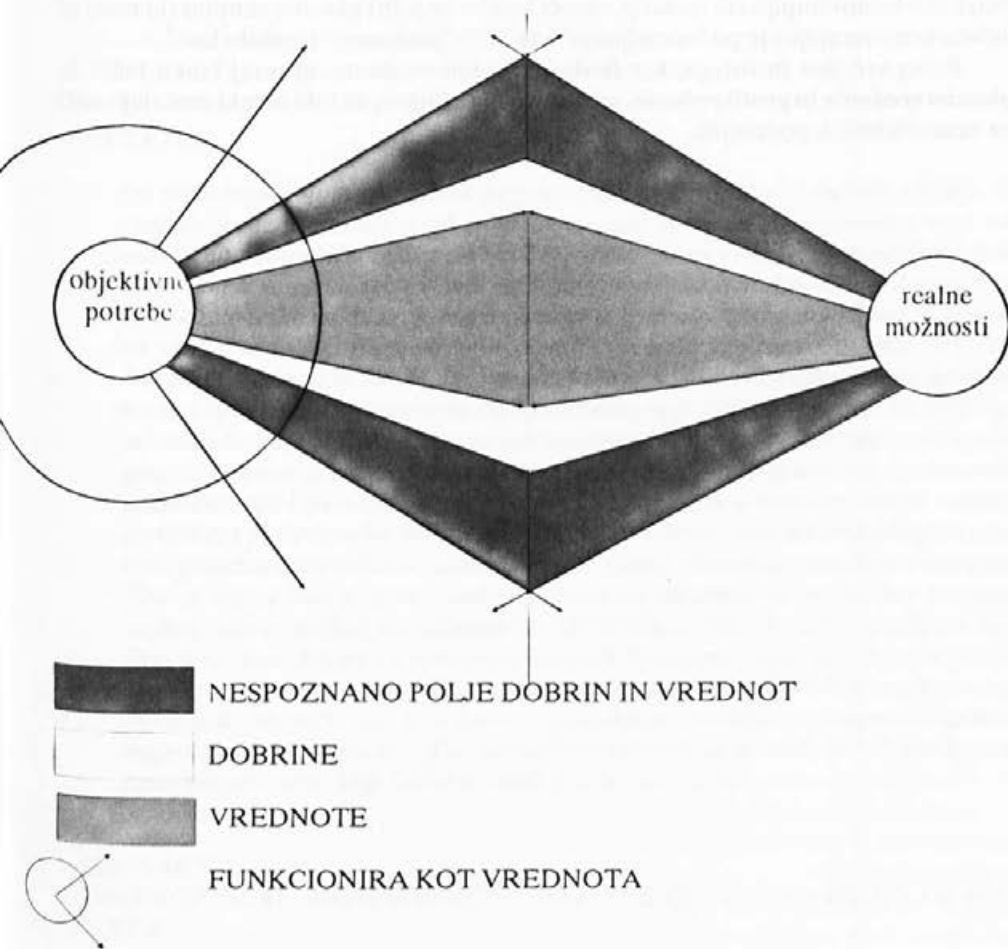
---

² Pojedinac i društvo, str. 517-534.

Kako močno vplivajo na vrednotna stališča psihosocialni dejavniki priča poizkus - ki potrjuje splošno znano izkustvo - ki je pokazal, da se otroci najraje igrajo s tisto prepovedano igračo, za katero je zagrožena najstrožja kazen. Torej najbolj prepovedano je najslajše. Ali to velja le za otroke?

Čim dlje nekaj funkcionira kot vrednota, tem težje je tako stališče spremeniti. Zato so stereotipi (prepričanja o značilnostih, zlasti moralnih značilnostih posameznih narodov, poklicev ipd.) tako trdoživi. Raziskave so tudi potrdile splošno mnenje, da so starejši ljudje "starokopitni"; čim starejša so stališča, tem težje jih je spreminjati. Ker se danes nova spoznanja kopičijo zelo hitro, s tem pa tudi nove dobrine in vrednote, postaja ta starokopitnost vse bolj očitna in tudi večja prepreka novim vrednotam.

Shema dobrin, vrednot in tistega, kar funkcionira kot vrednota je torej takale:

Kakor razlikujemo **resnico** (objektivno spoznanje) in **mnenje**, tako moramo ločiti **vrednote in vrednotna stališča**. Mnenje seveda funkcionira kot resnica, dejansko pa so mnenja točna in napačna spoznanja. Tudi vrednotno stališče vedno funkcionira kot vrednota, dejansko pa vsebujejo vrednote in nevrednote. **Dobrina postane vrednota, ko postane stališče, vendar vsako vrednotno stališče ni tudi že vrednota.**

Zelo nazorno pokaže razliko med vrednoto in nečim, kar le funkcionira kot vrednota (ker to nekdo pač **ima** za vrednoto), placebo učinek³ v zdravstvu.

Raziskave so pokazale, da se kar 30-40% bolnikov po teh "sladkornih" zdravlilih počuti bolje. V ZDA so eksperimentirali celo pri bolnikih z angino pectoris. Bolnike s to boleznijo so običajno operirali, pri eksperimentu pa so bolnike le odprli in takoj nato zašili. In rezultat? Bolečine pri bolnikih, ki so jih le navidezno operirali, so se zmanjšale v enaki meri, kot pri tistih, ki so jih v resnici operirali. Še bolj zanimiv je bil poizkus s kemoterapijo (ki lahko povzroči izgubo las). Pri placebo skupini (ki torej ni dobila kemoterapije) je po "zdravljenju" kar 30% "pacientov" izgubilo lase⁴.

Poleg vrednot in tistega, kar funkcionira kot vrednota, b.j. torej lahko ločili še **placebo vrednote in protivrednote**, saj gotovo ni razlogov, da taki učinki obstajajo tudi na nemedicinskih področjih.

---

3 Gre zato, da bolnik dobi namesto zdravila neko neškodljivo substanco, pri tem pa ga zdravniki pustijo v dobri veri, da je dobil zdravilo.

4 J. Petkovšek, Ozdravitev brez pomoči uradne medicine. Delo, 30. 4. 1991.